

ЛІТЕРАТУРА

Справочное пособие /Под ред. Б.Г. Бовина, Н.И. Мягих, А.Д. Сафронова. -М.: НИЦПМО МВД России, 1997. -44 с.

1. Основные виды деятельности и психологическая пригодность к службе в системе органов внутренних дел:

Надійшла до редколегії 29.11.2004

РОМАНЕНКО О.В. СОЦИАЛЬНЫЕ УСТАНОВКИ ПЕРСОНАЛА ОВД ОТНОСИТЕЛЬНО МЕРОПРИЯТИЙ ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО СОПРОВОЖДЕНИЯ ИХ ОПЕРАТИВНО-СЛУЖЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Рассмотрены социальные установки специалистов основных видов деятельности в пределах ОВД относительно различных способов помощи со стороны Центров практической психологии при УМВД Украины в областях в их профессиональной деятельности.

ROMANENKO O.V. THE INTERIOR AFFAIRS ORGANS SOCIAL DECISIONS CONCERNING THE MEASURES FORWARDS, THE PSYCHOLOGICAL ACCOMPANIMENT OF THEIR OPERATIVE-SERVICE ACTIVITY

The article examines the social decisions of the specialists in the main kinds of the Interior affairs organs activity forwards different kinds of assistance by the Practical Psychological Centers at the National Interior Affairs University of Ukraine in the regions of their professional activity.

С.М. ЧОРНИЙ

УМНСУ в Херсонській області

УДК 159.9.07:355.588(477)

ПРОБЛЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ПРАЦІВНИКІВ АВАРІЙНО-РЯТУВАЛЬНИХ ПІДРОЗДІЛІВ УКРАЇНИ

Проаналізована організація професійної підготовки працівників МНС України, надані міркування з приводу доцільності і ефективності існуючої структури психологічної підготовки та пропозиції щодо її покращення.

Професійна підготовка працівників підрозділів МНС України організовується і проводиться відповідно до вимог Конституції України, Законів України "Про освіту", "Про професійно-технічну освіту", постанови Кабінету Міністрів України "Про затвердження Порядку комплектування та професійної підготовки основного особового складу аварійно-рятувальних служб і типової форми контракту, що укладається з рятувальниками під час прийняття їх на роботу", Тимчасової настанови з організації професійної підготовки працівників органів управління та підрозділів МНС України, інших законодавчих актів та нормативно-правових документів МНС України.

Основними завданнями професійної підготовки працівників аварійно-рятувальних підрозділів (згідно Тимчасової настанови) є:

- оволодіння необхідними знаннями, вміннями і спеціальними навичками для успішного виконання професійно-службових завдань;

- формування особистих високих моральних якостей, почуття колективізму, товариської взаємодопомоги, відповідальності за виконання службового обов'язку;

- виховання самовладання, витримки і психологічної стійкості до роботи в екстремальних умовах;

- навчання вмілому виконанню професійно-службових обов'язків за профілем служби у суворій відповідності вимогам статутів, настанов і правил безпеки праці;

- вдосконалення навичок керівного складу в організації навчання і виховання підлеглих.

Професійна підготовка співробітників МНС включає в себе наступні організаційні види навчання: первинну (курсіву) підготовку; здобуття певного освітньо-кваліфікаційного рівня у вищих навчальних закладах МНС України; перепідготовку; спеціалізацію; підвищення кваліфікації (розширення профілю); стажування; службову підготовку; самостійну підготовку; навчання в аспірантурі, ад'юнктурі, докторантурі.

Безпосередньо в підрозділі за місцем служби з особовим складом чергових караулів проводиться один з видів навчання – службова підготовка.

Службова підготовка проводиться для підтримання в постійній готовності працівників аварійно-рятувальних

підрозділів до виконання відповідних професійно-службових завдань та функціональних обов'язків, включає в себе наступні види підготовки: функціональну, тактичну, психологічну, фізичну (загальну та спеціальну), загальнопрофільну.

На заняттях з *функціональної підготовки* проводиться вивчення нормативно-правової бази, що регламентує діяльність як міністерства в •і••••, окремих аварійно-рятувальних підрозділів, так і безпосередню діяльність працівника в посаді, вивчаються нормативні акти з виробничо-економічних питань, права, управління органами і підрозділами, людськими ресурсами, тощо.

Тактична підготовка спрямована на набуття навичок щодо порядку і тактики застосування сил та засобів МНС України у разі виникнення надзвичайних подій та ситуацій.

Заняття з *фізичної підготовки* сприяють формуванню вмінь до виконання спеціальних нормативів, подолання смуг перешкод, на яких відпрацьовуються навички, необхідні для професійно-службової діяльності співробітників, проходить їх фізичне загартування.

На заняттях з *загальнопрофільної підготовки* вивчаються дисципліни з урахуванням специфіки діяльності підрозділу, з залученням фахівців відповідних служб (технічної, медичної, цивільного захисту, безпеки праці, тощо).

Психологічна підготовка повинна сприяти формуванню, підтримці та розвитку у працівників важливих професійно-службових якостей, психологічної готовності до дій в екстремальних умовах.

Заняття зі службової підготовки розпочинаються з 1 вересня і проводяться протягом дев'яти місяців, а з фізичної підготовки – протягом усього року. Заняття з працівниками чергових змін аварійно-рятувальних підрозділів проводяться з розрахунку чотири навчальні дні на тиждень по 4 години кожен. Організовує і проводить заняття керівник чергової зміни. Саме для виявлення, відпрацювання та подальшого розвитку психічних якостей, необхідних для роботи в екстремальних умовах, до службової підготовки включена окремим розділом *психологічна підготовка*.

З кожним роком проблема психологічної підготовки пожежних-рятувальників набуває все більшої актуальності. Особливо гостро вона постала в зв'язку з організацією початкової підготовки на базі навчальних пунктів (центрів) підготовки при УМНС, де, в більшості випадків, не передбачена посада психолога. Психологічна підготовленість пожежних-рятувальників до роботи в складних умовах гасіння пожеж і ліквідації наслідків аварій та стихійних лих дозволяє не лише ефективно виконати поставлену бойову задачу, але є основою безпеки самих співробітників. Підготовка особового складу підрозділів до дій в екстремальних умовах нерозривно пов'язана з формуванням у них психічних якостей, які гарантують бойову ефективність і постійну психологічну готовність до дій в складних, небезпечних для життя умовах.

Під психологічною підготовкою пожежних-рятувальників російські та українські вчені розуміють систему заходів, направлених на активізацію здібностей і забезпечення стану психічної готовності співробітників до дій в екстремальних умовах гасіння пожеж, ліквідації наслідків аварій та стихійних лих [1].

Психічна готовність – це здатність мобілізувати психіку, налаштуватись на доцільні та ефективні дії в конкретній діяльності. Стан психічної готовності співробітника до бойових дій характеризується: прагненням виконати свій професійний обов'язок; впевненістю в необхідності вирішення бойової задачі; впевненістю в своїх силах, в надійності техніки і підтримці товаришів; прагненням активно, швидко, з повною віддачею виконати поставлене завдання; оптимальним рівнем емоційного збудження, що дозволяє контролювати свої думки, почуття, поведінку, і забезпечує високу ефективність в роботі.

Психічна готовність, яка підкріплена професійними навичками, дозволяє співробітнику вміло і швидко виконувати бойові завдання по ліквідації наслідків аварій, пожеж та стихійних лих. Але вона не виникає сама. Її потрібно цілеспрямовано і систематично формувати і закріплювати в процесі всієї діяльності працівника на учбових заняттях і тренуваннях.

Згідно вимог Інструкції з організації психологічного забезпечення службової діяльності аварійно-рятувальних служб (далі Інструкції), психологічна підготовка працівників проводиться згідно вимог, визначених законодавством. Може здійснюватись як у процесі загальної службової підготовки, так і безпосередньо під час професійної діяльності. За визначенням Інструкції, *психологічна підготовка* – це комплекс заходів, спрямованих на формування та підтримку у працівників професійно-важливих психологічних і морально-ділових якостей, внутрішнього самоконтролю під час конфліктних ситуацій, комунікативної культури, психологічної готовності до професійної діяльності в екстремальних ситуаціях, позитивної мотивації на дотримання правил особистої безпеки.

Основним завданням психологічної підготовки пожежних-рятувальників України вважається зменшення кількості нещасних випадків з працівниками під час виконання ними службових обов'язків шляхом забезпечення психологічної готовності до їх виконання. Психологічні тренінги та лекційні заняття повинні підвищувати рівень психологічної культури працівників, сприяти осмисленню внутрішніх психічних процесів і станів, навчати методам та прийомам регуляції психічних станів, професійно необхідним методам ефективного спілкування.

Заняття з психологічної підготовки з працівниками проводяться групою психологічного супроводження під загальним керівництвом прямих начальників. Психолог надає методичну, консультативну допомогу та контролює організацію і проведення психологічної підготовки в частинах.

Справа проведення психологічної підготовки ускладнюється тим, що начальники караулів, що складають групу психологічного супроводження підрозділу мають низьку психологічну освіченість, психологічна підготовка зводиться до зачитування методичних рекомендацій, наданих психологами ГУ(У)МНС, що не може сприяти вирішенню завдань, покладених на психологічну підготовку. Дану ситуацію покращує той факт, що раз на рік в учбових центрах (пунктах) при ГУ(У)МНС проводяться заняття з усіма категоріями співробітників, де до проведення психологічної підготовки залучаються фахівці-психологи.

Аналіз літератури з цього питання показав, що багатьох зарубіжних та вітчизняних вчених досить давно цікавить проблема психологічної підготовки людини до конк-

ретних видів діяльності. Найбільший розвиток вирішення даної проблеми набуло у підготовці космонавтів, льотчиків, підводників та полярних експедицій. Дані професії відрізняються великим ступенем ризику загинути в результаті аварій, катастроф та нещасних випадків [2].

Існують напрацювання також і з питань психологічної підготовки пожежних, так А.П. Самонов відокремлює два види підготовки пожежного-рятувальника: загальну і безпосередню.

Загальна психологічна підготовка пов'язана з пожежно-тактичною, фізичною, пожежно-стройовою підготовкою. Завдання загальної психологічної підготовки можна визначити наступним чином:

- удосконалення професійно необхідних фізичних (сила, швидкість, витримка), та психічних (готовність до ризику, до небезпеки) якостей особистості;
- підвищення рівня інтелекту співробітників;
- розвиток професійно необхідних якостей відчуття і сприймання (швидкість і правильність орієнтування в задимленому просторі, відчуття простору і часу, відчуття коливання температури і т.д.);
- відпрацювання здатності в потрібний момент мобілізуватись для виконання бойового завдання;
- навчання прийомам саморегуляції емоційно-психічних станів.

Психічна готовність пожежних-рятувальників до роботи в складних умовах визначається також рівнем їх фізичного розвитку. Чим він вищий, тим впевненіше почуватиметься співробітник, тим нижча його нервова напруженість в бойовій обстановці. Найкращі результати отримують під час проведення підготовки на стандартних ••••• перешкодах. Такі смуги дозволяють відтворювати на заняттях умови, що потребують від співробітників значних витрат фізичних сил і емоційного напруження [3].

До забудови таких смуг чи полігонів висуваються наступні вимоги:

- психологічні (тобто полігони повинні допомагати адаптації пожежних до умов середовища та передбачають наявність температурних, звукових та інших стрес-факторів);
- психолого-педагогічні (тобто за допомогою полігонів повинна відпрацьовуватись здатність співробітників до мобілізації організму для виконання бойового завдання в любых умовах).

Психологічна підготовка пожежних відбувається також під час занять з пожежної тактики та пожежно-стройової підготовки. Так, заняття з пожежної тактики повинні бути спрямовані на тренування уяви пожежного, його пам'яті, мислення, проявів ініціативи і т.д. При цьому відпрацьовуються різні варіанти дій особового складу в типових ситуаціях, які можуть виникнути під час виконання бойового завдання. В разі неправильного рішення співробітник отримує нове, видозмінене завдання, яке складається з урахуванням недостатніх знань працівника. Така постановка завдань дозволяє активізувати роботу творчого мислення, розвиває його розумові здібності, підкріплює бажання до пізнавальної активності.

Заняття з пожежно-стройової підготовки надають великі можливості для психологічної підготовки особового складу, тому що виконання вправ з пожежно-стройової підготовки потребують від співробітника максимальної уваги. Необхідною умовою психологічної підготовки під

час занять з пожежно-стройової підготовки є систематичне тренування особового складу в обстановці, наближеній до реальних умов бойової роботи. Тому заняття з пожежно-стройової підготовки доцільно проводити на об'єктах району виїзду частини. На таких заняттях потрібно дотримуватись послідовності та систематичності в придбанні знань, забезпечувати рівномірність фізичних і психічних навантажень, цілеспрямованість виконання вправ, правила техніки безпеки. Одним з важливих факторів підготовки рятувальників є формування впевненості особового складу в технічній надійності пожежно-технічного та рятувального оснащення. Ця впевненість формується у випадку участі пожежних у його випробуванні, технічному обслуговуванні. Впевненість в надійності рятувального обладнання сприяє його успішному використанню під час надзвичайних ситуацій.

Безпосередня психологічна підготовка пожежних направлена на підготовку до конкретного виду діяльності. Вона передбачає: усвідомлення особливостей і умов майбутньої діяльності; усвідомлення задач, які потрібно вирішити під час виконання поставленого завдання; формування впевненості в своїх силах і готовності до вольових напружень в специфічних умовах діяльності; вміння зняти надлишкове нервово-психічне напруження і забезпечити стан бойової готовності перед роботою; вміння організувати свою поведінку в складних обставинах; вміння мобілізувати фізичні і духовні сили на виконання поставленої задачі.

Спеціальна психологічна підготовка базується на принципах загальної психологічної підготовки і може здійснюватись лише на її основі. Період психологічного налаштування на роботу по ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, ділиться на два етапи: перший охоплює період з моменту сигналу тривоги і слідування на місце виклику, другий – процес бойової роботи [3].

На першому етапі важлива роль належить з'ясування інформації про об'єкт, на якому виникла надзвичайна ситуація. До такої інформації належить уточнення адреси, напрямки руху, тактична характеристика об'єкта (поверховість, будівельні конструкції, система водопостачання, шкідливість технологічного процесу і т.д.). Велике значення на даному етапі має процес концентрації уваги рятувальників на майбутніх бойових діях. Вміння співробітників безпосередньо перед виконанням бойового завдання повністю відволікатись від нав'язливих думок і переживань, від різноманітних сторонніх подразників – важлива умова успішного виконання поставленого завдання. Така здатність залежить від багатьох факторів: індивідуально-психологічних особливостей рятувальників, розміру припустимої аварії і масштабу дій, успіхів чи невдач на попередніх завданнях, професійної і фізичної підготовленості співробітника.

Важливе завдання безпосередньої психологічної підготовки навчити співробітників налаштуванню на виконання дій, подумки відновлюючи в пам'яті елементи роботи, яку потрібно буде виконати. Таке уявлення дій, що відбудуться потрібне для активізації до початку виконання бойового завдання осередку збудження в області тих рухових центрів, які забезпечують виконання бойового розгортання і прийомів роботи з рятувальним обладнанням. Виконання завдання подумки допомагає краще зосередитись і відключитись від дій сторонніх подразників.

Виникнення в свідомості образів окремих прийомів і дій призводить до включення системи умовно-рефлекторних зв'язків, які були створені в процесі формування відповідних вмінь та навичок.

Велике значення безпосередньої психологічної підготовки полягає в навчанні працівників засобом відволікання від нав'язливих думок про майбутню небезпеку, що попереджає виникнення негативних психічних станів перед бойовими діями. Один з прийомів, який може використовувати начальник караулу – допомогти працівнику згадати самий яскравий епізод, пов'язаний з успішним виконанням бойового завдання і т.д. Викликані таким чином приємні спогади не лише відволікають від нав'язливих думок про можливі ускладнення, але й підвищують настрій, викликають бажання виконати бойове завдання ще краще, надають впевненості в своїх силах, підвищують вольову активність.

На другому етапі психологічного налаштування, важливе місце займають прийоми регулювання емоційних станів, якими рятувальники повинні оволодіти заздалегідь. Для регуляції психічних станів велике значення має навіювання, проведене керівником. Під навіюванням розуміють психічний вплив (головним чином словесний), одної людини на іншу, який обумовлений внутрішнім станом останньої. Навіювання, проведене перед виконанням бойового завдання спокійним, впевненим голосом в позитивно налаштованих інтонаціях, не лише знімає у співробітника надлишкове нервово-психічне напруження, але й підвищує впевненість, мобілізує до виконання поставленого завдання.

Недопустиме надання наказів, розпоряджень, порад надмірно гучним, роздратованим голосом, який переходить на крик. Для ефективного навіювання велике значення має культура, авторитет начальника, його професійна інтуїція, вміння стримувати зовнішні прояви своїх внутрішніх переживань і почуттів. Таким чином безпосередня психологічна підготовка особового складу аварійно-рятувальних підрозділів має свої особливості і визначається конкретними умовами надзвичайних ситуацій, що виникають, пожежно-тактичними особливостями району обслуговування, індивідуально-психологічними особливостями рятувальників, керівників, рівнем професійної майстерності, біологічним та фізичним віком людини.

При проведенні психологічної підготовки досить важливо враховувати індивідуально-психологічні особливості і можливості працівників. Ефективність такого підходу залежить від вміння керівника занять використовувати персональні прийоми психологічного впливу в залежності від якісного складу чергової зміни, особливостей сприймання і пам'яті співробітників, настрою і т.д. Найбільше

впливають на успішність засвоєння необхідних навичок такі психологічні якості, як темперамент, сила нервової системи, схильність до ризику, рівень загальних здібностей та здатність до ефективного спілкування [4].

Досвід вчених не завжди використовується в практичній діяльності. Так, підготовка на психологічних смугах знайшла своє відображення, але графіки занять на них складаються з вимогою їх проведення раз на рік. Це обумовлене відсутністю обладнаних полігонів в більшості підрозділів. Такий графік проведення занять не сприяє набуттю необхідних якостей і носить, загалом, ознайомлювальний характер. Досить цікавим є досвід Росії з приводу створення тренінгових центрів для рятувальників, де вони проходять обов'язкову психологічну підготовку. Без проведення відповідних навчань, співробітники до самостійного виконання своїх обов'язків не допускаються.

В Україні програми проведення тренінгових і лекційних занять з психологічної підготовки не визначені, тому в кожній області психологи складають їх на свій розсуд. Аналіз проведення психологічної підготовки показав, що психологи на місцях лише раз на рік з різними категоріями співробітників проводять лекційні заняття з загальної психології, що не може сприяти формуванню потрібних якостей у пожежних-рятувальників. Також в Україні дотепер не визначені якості, які необхідно відпрацьовувати під час психологічної підготовки, тому існує проблема при складанні програм на її проведення. В плані службової підготовки передбачені лише чотири лекційні години, які включають в себе знання з загальної психології. Але під час лекційних занять, навіть самих цікавих та інформаційних не можна сформувати жодної якості. Для відпрацювання будь-яких психологічних якостей необхідні систематичні тренінгові заняття на підвищення емоційної та нервово-психічної стійкості, покращення якостей пам'яті, уваги, операцій мислення та ін.

ЛІТЕРАТУРА

1. Психология экстремальных ситуаций: Хрестоматия /Сост. А.Е. Тарас, К.В. Сельченко. –М.: АСТ, 2002. –476 с.
2. Практикум по психологии профессиональной деятельности: Учебное пособие /Под ред. Г.С. Никифорова, М.А. Дмитриевой, В.М. Снеткова. –СПб.: Изд-во С.-Петербург. ун-та, 2000. –304 с.
3. Самонов А.П. Психологическая подготовка пожарных. –М.: Стройиздат, 1982. –79 с.
4. Ключ П.П., Палюх В.Г. Тактическая подготовка личного состава пожарной охраны. -Х.: Основа, 1995. -270 с.

Надійшла до редколегії 02.09.2004

ЧЕРНЫЙ С.М. ПРОБЛЕМЫ ОРГАНИЗАЦИИ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ РАБОТНИКОВ АВАРИЙНО-СПАСАТЕЛЬНЫХ ПОДРАЗДЕЛЕНИЙ УКРАИНЫ

Проанализирована организация профессиональной подготовки работников МЧС Украины, представлены соображения по поводу целесообразности и эффективности существующей структуры психологической подготовки и предложения по ее улучшению.

CHERNYJ S.M. PROBLEM OF THE ORGANIZATION PSYCHOLOGICAL PREPARATION OF WORKERS OF UKRAINE RESCUE DIVISIONS

The organization of vocational training of workers of the Ministry of Emergency Measures of Ukraine is analyzed, reasons concerning expediency and are submitted to efficiency of existing structure of psychological preparation and the offer on its improvement.